

ARCADI GARCIA SANZ

EL CRONICO DE BENIFASSA

CASTELLO DE LA PLANA

M.CM.LXXIII

EL monestir de Benifassà, fill de Poblet i el més antic dels cenobis valencians,¹ és conegut des de fa temps com centre historiogràfic per l'obra del seu darrer arxiver i temporalment abat, fra Joaquim Chavalera Gil, nat a Alcanar el 7 de març de 1767,² el qual és justament lloat per Villanueva,³ que el va conèixer personalment. Chavalera és un digne representant d'aquella generació monàstico-historiogràfica de darreries del segle XVIII i principis del XIX que, iniciada per Finestres a Poblet, té potser com noms més coneguts els de Caresmar, Pasqual i Olzinelles,⁴

1 M. Betí. *Fundación del real monasterio de monjes cistercienses de Santa María de Benifazá*. «I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó». Barcelona, 1908, p. 408, i *Rosell*. Castelló de la Plana, 1920.

H. García. *Real monasterio de Santa María de Benifazá*. «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» (=BSCC), XXVI (1950), pp. 19-35.

2 H. García. Apèndix I dels *Anales del real monasterio de Nuestra Señora de Benifazá*, de J. Chavalera, vol. II, fols. 321-24. Manuscrit. Arxiu de l'Abadia de Poblet.

3 J. L. Villanueva. *Viaje literario a las iglesias de España*. IV, Madrid, 1806, p. 152.

4 Alexandre Masoliver. *El pare Jaume Finestres, historiador i monjo de Poblet*. «Memoria de la Hermandad de Santa María de Poblet correspondiente a los años 1968 y 1969». Poblet, 1971, pp. 87-100 i Antoni Pladevall. *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968, p. 101 i 306.

aquest darrer protagonista i víctima també, igual que Chavalera, dels tràgics esdeveniments que culminaren amb l'exclaustració del 1835, generació que, com diu Coll i Alentorn,⁵ representa l'inici de la renovació dels estudis històrics a casa nostra.

Chavalera, en la seva tasca historiogràfica, tenia una pretensió modesta: continuar l'obra que havia iniciat en els anys 1568-98 el seu predecessor, tant el l'arxiu com en l'abadia de Benifassà, fra Miquel Joan Gisbert,⁶ obra que després d'unes continuacions intermitents, havia estat abandonada. Però com que Chavalera era home amb tremp i preparació d'historiador, va anar molt més enllà que el seu predecessor, i a més de completar l'obra d'aquest,⁷ va organitzar l'arxiu del monestir, va redactar-ne l'Index,⁸ i va descobrir també una primitiva obra historiogràfica benifassiana, continguda en el cronicó que ací publiquem, la conservació del qual, fins arribar a nosaltres, la devem precisament a la diligència i eficiència del pare Chavalera.

5 M. Coll i Alentorn. *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*. «Estudis Romànics». III (1951-52), p. 187, nota 143.

6 M. J. Gisbert. *Libre de la fundació del monestir i convent de Nra. Senyora de Benifaça de la orde de Cistell i tinença de aquell*. Manuscrit. «Archivo Histórico Nacional» de Madrid. Códices, 79 B. Devem la comunicació al bon amic dom Agustí Altisent, arxiver de Poblet.

7 J. Chavalera. *Anales del real monasterio de Nuestra Señora de Benifazá*. Manuscrit. N'hi ha un exemplar a la biblioteca de la Societat Castellonenca de Cultura, un altre a la del senyor Cassimir Melià i un altre a l'Arxiu de Poblet. L'original de Chavalera és a la biblioteca del Col·legi de sant Ignasi dels PP. jesuïtes de Sarrià.

8 J. Chavalera. *Indice de todos los documentos que existen en el archivo del real monasterio de Nuestra Señora de Benifazá*. Edició d'Honori Garcia, en premsa per la Societat Castellonenca de Cultura. A més d'aquesta obra del pare Chavalera i de la citada a la nota anterior, hi ha notícia també del *Necrologio de Benifazá*, per ara perdut, i unes *Antigüedades de la villa e iglesia de Morella*, lletra datada el 27 desembre 1806, existent a l'Acadèmia de la Història de Madrid, entre els papers del pare Villanueva.

La tradició del text del cronicó

La tradició manuscrita del text del cronicó de Benifassà és una odisea, com ho és la de molts textos procedents dels fons documentals monàstics abandonats el 1835.

El cronicó era escrit al principi d'un llibre de Col·lectes, en pergamí, que antigament era usat al cor del monestir. Aquell llibre, junt amb altres, el van trobar els monjos benifassians amagat a la cel·la del pare Maure Sospedra, després de la mort d'aquest l'any 1809, però aleshores el van haver de tornar a amagar per por dels francesos, que invadien el país. Acabada la guerra de l'Independència, van tornar a traure els llibres altra vegada, i llavors, en el mes d'agost de l'any 1814, el pare Chavalera va poder transcriure el cronicó.⁹

En la dispersió de la biblioteca de Benifassà, que subseguí l'exclaustració del 1835, el còdex que contenia el cronicó va desaparèixer i no ha estat retrobat. La còpia autògrafa de Chavalera sortosament se la va endur ell, i després de la seva mort els seus familiars la lliuraren al benemérit patrici castellonenc Cassimir Melià Martí, mercès al qual s'ha conservat fins a nosaltres.

En l'actualitat aquesta còpia autògrafa del pare Chavalera és a la biblioteca del senyor Cassimir Melià Tena, fill del abans citat senyor Melià Martí, i es conserva relligada dins el manuscrit dels *Anales* de Benifassà, de Chavalera, entre les pàgines 1.206 i 1.207. Consta de dues fulles de paper de fil, escrites per ambdues cares, de dimensions

9 Diu Chavalera, en les seves «Observationes» al text del cronicó: «Chronicon Benifaçani, ut habetur in principio libri membranae Colectarum, quod antiquitus utebatur in choro, transcriptum fideliter a me Fr. Joachimo Chavalera in mense augusti anni 1814, et non antea quia inventum fuit post obitum P. Mauri Sospedra in sua cella absconditum cum aliis libris antiquis in anno 1809, et tunc propter metum gallorum omnia abscondita fuere, ne perirent, et in istis diebus evectae fuerunt».

237 × 200 mm. Sembla haver format part d'un altre volum, perquè les quatre pàgines de que consta són numerades correlativament del 414 al 417. La lletra, clarament de darreries del segle XVIII o primeries del XIX, té uns trets molt fermes i d'un fer ràpid. L'estat de conservació és excel·lent. Es d'aquest text que ens en servim.

Honori Garcia va transcriure aquest cronicó en la còpia manuscrita que en va fer dels *Anales* de Benifassà, del mateix Chavalera, i dintre d'aquest manuscrit és actualment a l'Arxiu de l'Abadia de Santa Maria de Poblet.¹⁰

La formació del cronicó i la procedència de les notícies que conté

Segons les observacions de Chavalera sobre el text original del cronicó, la lletra d'aquell original era d'un monjo de finals del segle XIV, i era tot escrit d'una mà, llevat de la darrera notícia, que parla de la visita feta a Benifassà pel papa Luna, la qual era de lletra diferent.¹¹ D'aquesta observació paleogràfica que fa Chavalera sobre el text del cronicó, hom en dedueix que en aquest hi ha dues parts clarament diferenciades: la part antiga, escrita en el segle XIV, que comprén la major part del text, i aquesta que conté la visita del papa Luna a Benifassà l'any 1411, que fou afegida d'altra mà en el segle XV.

En la part ja redactada en el segle XIV també és possible distingir diverses parts, corresponents a moments redaccionals diferents:

10 Citat a la nota 2.

11 Les «Observationes» del pare Chavalera diuen: «Littera huius chroniconis est alicuius monachi de fine seculi XIV, et totum una manu exaratum usque ad annum MCCCLXXIV inclusum, coetera vero, hoc est, quod notatur de pseudo pontifice Benedicto XIII vel Pedro de Luna, est littera dissimilis».

Hi ha la primera part, comprensiva de les notícies anteriors a l'any 1233, que va estar fundat el ceboni benifassià,¹² la qual, necessàriament, el redactor hagué de prendre d'una font historiogràfica anterior. La procedència tortosina d'aquest nucli inicial sembla evident, donats l'encapçalament per la notícia del a reconquesta de Tortosa l'any 1148 i la referència a la dedicació de la seva catedral, que fa el cronicó un xic más avall. Efectivament, talment com el *Cronicon dertusense II*¹³ dóna el de Benifassà les notícies de la reconquesta de Tortosa l'any 1148, la conquesta d'Almeria el 1147, l'eclipsi de sol l'any 1178, la dedicació de la catedral de Tortosa el mateix any, la qual el *Dertusense II* posa l'any 1176 — única diferència en aquest grup — i la presa de Jerusalem per Salà ad Din l'any 1187. La diferència en els dies entre un cronicó i l'altre sembla que no té massa importància, en aquest aspecte, perquè és un costum prou extès en els crònicons, de no precisar el dia exacte i expressar només si era de les *calendes*, de les *nones* o dels *idus* del més corresponent, i de vegades ni això: així la reconquesta de Tortosa, que el *Dertusense II* data *tercio kalendis Ianuarii* del 1148, el de Benifassà data només *kalendis Ianuarii* del mateix any; a la inversa, la presa d'Almeria que el *Dertusense II* només expresa que tingué lloc *kalendis Novembris* del 1147, el de Benifassà precisa que fou *quinto kalendis Novembris* del dit any; i l'eclipsi de 1178 tots dos crònicons expressen només que tingué lloc en els *idus Septembris*, però sense precisar el dia exacte. Aquesta expressió del dia només aproximada la donen també en la datació de la dedicació de la catedral de Tortosa, que el *Dertusense II* diu només que tingué lloc *mense novembris*, i el de Benifassà, en canvi, precisa que fou *circa festum sancti Andree*, és a dir, a les darreries del mes.

12 Cf. nota 1.

13 Publicat per Villanueva. *Viaje Literario*. V, pp. 236-40.

En conseqüència, doncs, la relació que hom observa en aquesta part entre un cronicó i l'altre, sembla suficient per a concloure que, en redactar aquesta part del cronicó de Benifassà, el *Dertusense II*, o un altre cronicó de la seva família, foren tinguts en compte com a font historiogràfica.

Seguint un mateix ordre cronològic amb aquesta part, hi ha al cronicó de Benifassà una sèrie de notícies relatives al monestir mateix: la fundació l'any 1233; el trasllat de la comunitat del castell de Beni Hasan, on s'havia instal·lat provisionalment, al nou monestir el dia de Tots Sants de l'any 1250; el cometa aparegut l'any 1264; la col·locació de la primera pedra de l'església del monestir el dia de la Mare de Déu d'Agost del mateix any; la sublevació sarraïna; la celebració de la primera missa a l'església de Benifassà el diumenge de Rams del 1276; i la mort del rei Jaume I, fundador del monestir, en aquell mateix any.

Aquestes notícies pareixen originàries o autòctones de Benifassà: en primer lloc perquè es refereixen al monestir mateix o a fets molt pròxims espiritualment o geogràficament; i en segon lloc perquè, en la notícia de la fundació del monestir el 1233, s'hi endevina una mà cistercenca en l'expressió *surrexit in abbatiam*, que en calca una d'igual de l'*Exordium parvum*.¹⁴

Tota aquesta primera part, que hem examinat fins ara, sembla que ens dóna el nucli primitiu o la primera etapa redaccional del cronicó de Benifassà, que, pel que després veurem, sembla que cal situar cronològicament en les darreres dècades del segle XIII o les primeres del XIV.

Seguidament d'aquesta part, que sembla la primitiva o originària, hi ha al cronicó de Benifassà un grup de

14 Cap. V. *Quomodo locus ille in Abbatiam surrexit*. (Cf. R. Berga Rosell. *Exordio Parvo y Carta de Caridad de la Sagrada Orden Cisterciense*. Poblet, 1953, p. 16).

notícies molt esparces temàticament i cronològicament, que pertanyen als segles XII, XIII i primeres dècades del XIV. Aquestes notícies són afegides sense seguir un ordre cronològic, i es refereixen en llur major partida a fets polítics i militars dels reis d'Aragó. Són les següents: una plaga de llagosta a Tortosa de l'any 1237; la reconquesta de Mallorca, datada erradament l'any 1230; l'expedició del rei Jaume II al regne de Múrcia l'any 1296; la pau d'Anagni que data al mateix any; la fundació de l'orde de Montesa i el nomenament del seu primer mestre Guillem d'Erill l'any 1319; la reconquesta de Lleida y Fraga per Ramon Berenguer IV el 1148; la presa de Carcassona pels croats l'any 1209; un altre eclipsi de sol l'any 1238; i la reconquesta de la ciutat de València el 1238.

Aquestes notícies, pel fet d'estar redactades sense seguir cap ordre cronològic, ni entre elles mateixes ni amb les del grup anterior, semblen haver estat afegides d'una manera aluvional i preses de fonts diferents. N'hi ha que semblen haver estat preses de crònicons de la mateixa família *Der-tusense II*: tals són la plaga de llagosta a Tortosa del 1237, la presa de Mallorca, erradament datada el 1230; la reconquesta de Lleida i Fraga, igualment datades erròniament el 1148, i l'expugnació de Carcassona en la croada contra els albigesos l'any 1209.

Potser també en aquesta part hi ha influència d'altres crònicons de la sèrie o família *Barchinonense*, donada l'abundor dels fets polítics i militars, però no l'hem poguda constatar positivament.

En canvi, hi ha dues notícies en aquest grup, que mereixen atenció especial, per ésser molt representatives de l'historiografia medieval valenciana: la primera és la datació de la reconquesta de València el dia 9 d'octubre de 1238, i la segona, el nomenament de Guillem d'Erill mestre de Muntesa el 19 de juliol de 1319.

La datació de la reconquesta de València el 9 d'octubre de 1238 sembla haver estat presa del manuscrit dels Furs,

que hi havia al monestir de Benifassà mateix, en el qual hi va veure Borrull positivament la nota—que altrament és en tots els manuscrits dels Furs—. *En l'any de Nostre Senyor M.CC.XXX.VIII. nou dies a l'entrada d'octubre pres lo senyor En Jacme rey la ciutat de València*.¹⁵

El fet que el cronicó de Benifassà, tot i ésser escrit íntegrament en llatí, doni la datació d'aquesta notícia en vulgar i amb el còmput del dia del mes per l'ordinal, i no pas per *kalendari*, com era aleshores corrent, i ho és dins del propi cronicó, fa pensar que el redactor de la nota tenia a davant un text català, que donava la datació d'aquesta manera. Si en el mateix monestir de Benifassà hi havia el manuscrit dels Furs, que era datat el 31 de març de 1261,¹⁶ sembla vehement l'indici de que és d'aquest manuscrit d'on prengué la notícia l'analista, perquè, com després veurem, dintre de la historiografia valenciana medieval, aquesta datació, que és errada — València es rendí el 28 de setembre¹⁷ — és típica dels Furs.

La notícia relativa al nomenament de Guillem d'Erill com a mestre de Montesa per l'abat de Santres Creus fra Pere Alegre, potser és de primera ma, perquè en aquest nomenament hi assistí fra Bernat Pallarès, abat de Benifassà, el qual havia intervingut activament en la fundació del nou orde militar cistercenc.¹⁸ Generalment hom dona com a data d'aquest nomenament el diumenge 22 de juliol

15 *Furs de València*. Edic. de G. Colon i A. Garcia. I. Barcelona, 1970, p. 93 i Chabàs. *Génesis del derecho foral de Valencia*. Valencia, 1902, pp. 14*-15*.

16 Chabàs, *loc. cit.*

17 A. Ubieto Arteta. *Puntualizaciones sobre Reconquista valenciana*. «Ligarzas», I, Valencia, 1968, pp. 168-75.

18 Chavalera. *Anales*. Ms. de Poblet. I, ff. 136-37 i P. L. Llorens Raga. *La orden de Montesa en el reino de Valencia durante el siglo XIV*. «VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó». II. València, 1970, p. 322.

de 1319,¹⁹ però segons uns l'acte tingué lloc a Barcelona, i segons altres a Santes Creus. El cronicó de Benifassà diu que això fou el 19 de juliol dijous a Barcelona, i efectivament, si el 19 era dijous, el 22 era diumenge. No sembla, doncs, que es tracti d'un simple error cronològic, sinó de dos actes diferents: el de Barcelona el dijous dia 19, i el de Santes Creus el diumenge dia 22.

El grup de notícies que estem comentant sembla, doncs, que s'anà afegint al nostre cronicó al llarg del segle XIV, sense cap unitat de redacció, amb les notícies preses de fonts historiogràfiques diferents i en moments o ocasions aiximateix diversos. L'expressió *illo tempore*, que el cronicó dóna per a l'any 1319, fa pensar que en aquesta part fou redactat amb prou posterioritat al dit any.

Per altra part, el fet de la inclussió, al mig d'aquest grup de notícies, de la relativa a la fundació de l'orde de Montesa l'any 1319, fa pensar també, que el grup anterior — que abans hem qualificat con l'originari o primitiu — degué ésser redactat abans del dit any 1319, perquè aquell nucli primitiu segueix un ordre cronològic gairebé ben rigurós, i per tant, aquesta notícia de 1319 hom l'agués inclosa en aquell grup, en cas d'haver estat redactada tot d'una amb aquell.

En la part trescentista del cronicó de Benifassà, segueixen a la que acabem de comentar un grup de notícies d'una visible unitat temàtica, cronològica i estilística: són les que parlen de la pesta negra de l'any 1348, de la que en fa el cronicó una descripció gairebé científica; la plaga de la llagosta de l'any 1358; el terratrèmol del 1373; i la fam del 1374. La precisió de detalls dels esdeveniments narrats fa pensar que aquesta part fou redactada per persones que els havien coneguts, si bé no és pas probable que fos una

19 *Ibidem* i A. Garcia Sanz. *El Císter i Montesa segons la doctrina jurídica valenciana*. «I Col·loqui d'Història del Monaquisme Català». I. Santes Creus, 1967, p. 136.

sola persona, que redactà totes les notícies, perquè la de la fam de 1374, un xic inexplicablement, hom la data encara *anno Domini*, en canvi en les altres tres la datació és feta pel còmput de la Nativitat, que era el normal des de l'any 1358, que va tenir lloc a València la mutació del calendari.²⁰

La part que resta del cronicó, comprén la notícia de la visita de Benet XIII a Benifassà, la qual és correctament datada.²¹ La redacció de la notícia sembla simultània o poc posterior a l'esdeveniment, perquè titula encara papa Benet XIII. Chavalera ja diu que aquesta notícia era escrita de mà diferent de les altres, i això indica clarament que fou afegida.

El cronicó de Benifassà dins la tradició historiogràfica medieval

L'estudi de l'historiografia medieval del nostre país, i molt singularment del gènere historiogràfic constituït per les sèries de notes analístiques més o menys convencionalment anomenades *cronicons*, té una tradició venerable, tant per la seva antiguitat com per la personalitat científica dels autors que han cultivat la matèria, entre els quals hi ha els noms de Marca, Baluze, Flórez, Villanueva, Sanchis Sivera, Nicolau d'Olwer i Valls Taberner. En els nostres temps ha estat Miquel Coll i Alentorn qui ha actualitzat el tema en el conegut estudi *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*²² i altres publicacions posteriors.²³

20 J. Rius Serra. *Cortes de Valencia de 1358*. «Anuario de Historia del Derecho Español». XVII (1946), pp. 663-82.

21 M. Betí. *Itinerario de Benedicto XIII en España*. BSCC, IV (1923), p. 62.

22 «Estudis Romànics». III (1951-52), pp. 154-73.

23 M. Coll i Alentorn. *El cronicó de Sant Cugat*. «Analecta Montserratensia». IX (1962), p. 253, i *El cronicó de Skokloster*. «Miscel·lània Històrica Catalana». Poblet, 1970, pp. 137-46.

La tradició vella dels crònicons catalans medievals es pot sintetitzar en dues grans famílies: la *Rivipullense*, originada — sembla — sota l'empenta cultural del comte, bisbe i abat Oliba, en el cenobi de Ripoll en la primera meitat del segle XI, i la *Barchinonense*, que sembla haver-se format a redós de les corporacions civils barcelonines a mitjàn segle XII. La família *Rivipullense* s'estengué del monestir de Ripoll a la canònica regular de Sant Joan de les Abadesses, veïna de Ripoll, seguint el Ter amunt, i de Sant Joan passà a Tortosa, en erigir-se aquesta nova diòcesi, car els dos primers bisbes de Tortosa, Gausfred i Pons de Mulnells, havien estat també abats de la canònica de Sant Joan.²⁴ Es per això que el crònicó *Dertusense II* és estretament emparentat amb els procedents de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses.

Es precisament amb aquest *Dertusense II* que, segons hem comprovat abans, sembla trobar-se emparentat també el crònicó de Benifassà en la seva part més antiga. En conseqüència, sembla que cal considerar aquest crònicó, almenys en aquella part antiga, com un membre més de la família *Dertusense II*, i com un refillol de la tradició ripollesa, de la qual el redactor benifassià en va eliminar tota la part antiga procedent de Ripoll i Sant Joan, que devia tenir ja poc d'interès per als monjos de Benifassà del segle XIII, i va començar de cap nou per la reconquesta de Tortosa.

Aquesta apreciació ens corrobora també, de retruc, que la tradició tortosina primitiva és la del *Cronicon dertusense II*, derivat de la família *Rivipullense*, i que el crònicó anomenat *Dertusense I*, escrit en llenguadocià, que va publicar Villanueva²⁵ és d'importació més tardana, tal com

24 Cf. Coll. *La historiografia*, p. 158, i les comunicacions fetes al «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català» (Sant Joan de les Abadesses, 1970), per A. Querol i E. Junyent, en curs de publicació.

25 *Viaje literario*, V, pp. 233-36.

suposaren Valls Taberner i Coll Alentorn,²⁶ ja que al cronicó de Benifassà no s'hi veu cap rastre de la seva influència.

A part d'aquesta vinculació del cronicó de Benifassà a la família *Dertusense II* — i a la *Rivipullense* per tant — cal remarcar la presència en el dit cronicó de la tradició historiogràfica valenciana, no sols perquè ell mateix és un cronicó valencià, sinó perquè acusa la petjada de la tradició historiogràfica procedent de la ciutat de València. En aquest aspecte és singularment interessant el cronicó de Benifassà, perquè ens descobreix l'origen de la tradició historiogràfica valenciana medieval, que data la reconquesta de la ciutat de València el 9 d'octubre — en compte del 28 de setembre, que és la data de la rendició — de l'any 1238.

Ja hem vist abans, que aquesta datació sembla presa dels Furs. Dintre d'aquests, aquesta datació la contenia ja el manuscrit de Benifassà, datat el 31 de març de 1261. Potser fins i tot procedia de la *Costum* de València, perquè el text llatí dels Furs la conté sense precisar el dia, dient només *ydus octobris*, però sense dir quin dia dels *idus*. Aquest costum ja hem vist abans que és corrent en els crònics.²⁷

El *Llibre del repartiment* conté dues notes analístiques, una del 28 de setembre i l'altra del 9 d'octubre. La primera diu així: *Anno Domini M.CC.XXX. octavo, die martis ante festum sancti Michaelis, quarto kalendis octobris habuit dominus rex civitatem Valencie per placitum*. I en el mateix full, un xic més avall, hi ha la nota del 9 d'octubre, que diu: *Die sabbati VII idus octobris intravimus civitatem Valencie*.²⁸ El plural primera persona *intravimus* sembla

26 Coll. *La historiografia*, p. 171.

27 *Furs de València*, Edic. de G. Colon i A. Garcia, I, p. 95 i M. Dualde Serrano. *Fori Antiqui Valentiae*. Madrid-Valencia, 1950-1967, p. 1.

28 *Repartiment de Valencia*. Edic. fototípica prologada per J. Ribera Tarragó. Valencia, 1939, f. 50, v., p. 100.

clar que no es refereix pas al rei — del qual la nota anterior parla en tercera persona — sinó als oficials de la cancelleria o escriptoria reial.²⁹ En conseqüència sembla clar que València es rendí el 28 de setembre, i el 9 d'octubre es traslladà a la ciutat la cancelleria reial, que fins aleshores havia estat encara a fora, en el campament del setge.

De problema cronològic no n'hi ha, doncs, cap. El problema que subsisteix es purament historiogràfic. Per què en la redacció dels Furs hom donà ja des del principi el 9 d'octubre com a data de la presa de València? Fou un simple error cronològic del redactor, o és que a l'entrada de la cancelleria reial a la ciutat hom li donà el valor jurídic de la presa de possessió? Una cosa sí que sembla clara: aquesta tradició historiogràfica ve del segle XIII, i no és pas una cosa imposada en el segle XIX, com algú ha dit.³⁰

Dintre d'aquesta relació del cronicó de Benifassà amb els crònics valencians, també sembla colpidora l'estranya coincidència temàtica de les notícies del segle XIV amb un altre petit cronicó, que publiquem en l'apèndix II, el qual figura en un formulari notarial de Bartomeu Català, notari de València, datat l'any 1402, que comprén diverses notícies del segle XIV des de l'any 1308 fins al 1396.³¹ Tant en el cronicó de Benifassà com en aquest hi veiem, per al segle XIV, una predilecció per les catàstrofes col·lectives, entre les quals consignen tots dos la pesta negra de 1348, la fam de 1374-75 i la llagosta de 1357-58. El de Bartomeu Català no consigna el terratrèmol de 1373, però en consigna un altre de 1396, que no és registrat en el cronicó de Beni-

29 Cf. Ubieto. *Puntualizaciones*, p. 175.

30 *Ibidem*, p. 174.

31 Biblioteca de la Societat Castellonenca de Cultura. Secció de Manuscrits. Formulari del notari de València Bartomeu Català, f. CXXXV vº.

fassà, el qual potser fou redactat, en aquesta part trescentista, entre aquests dos terratrèmols.³²

Aquesta predilecció per les notícies sobre esdeveniments catastròfics generals (pestes, fams, terratrèmols, plagues) sembla tenir una base popular, perquè aleshores, com ara, aquests esdeveniments colpien més intensament que els altres la sensibilitat i l'ànima del poble, i aquesta circumstància feia que servissin millor que altres — els polítics p.e. — com auxiliars de la memòria de notaris i juristes, i sobretot dels clients llurs, procediment de memorització que encara avui és en plena vigència.

Però tot i amb això, si hom compara aquesta predilecció temàtica dels crònicons del segle XIV per les catàstrofes, amb la predilecció dels crònicons anteriors pels fets polítics, militars i religiosos, sembla que es dóna compte, que en les darreres dècades del segle XIV i les primeres del XV el nostre país i el nostre poble estaven dominats per un estat anímic col·lectiu de calamitats generals i que aquestes eren el centre d'atenció de les gents, més que no pas els esdeveniments polítics, militars i fins i tot religiosos. L'estranya coincidència temàtica de les notícies del segle XIV entre el cronicó de Benifassà i el de Bartomeu Català, textos entre els quals hom no pot ni sospitar una relació o derivació ni literal ni ideològica, sembla una clara prova d'aquest interès trescentista per les calamitats.

En conjunt, el cronicó de Benifassà és un cronicó molt poc polític, contràriament a d'altres, fins i tot de la seva mateixa família, que no s'estan pas de parlar malament d'algunes persones de rellevància política, com el comte Bernat III de Besalú, el qual, amb l'expulsió dels canonges regulars de Sant Joan de les Abadesses (1083-1114), es concità la mala premsa dels crònicons santjoanencs.³³

32 Segons Chavalera, la lletra del cronicó de Benifassà era de darreries del segle XIV.

33 Cf. Coll. *La historiografia*, pp. 158-59 i A. Pladevall. *Els monestirs*, p. 112.

Conclusió

Amb la precedent presentació del cronicó de Benifassà i la publicació del seu text, voldriem haver acabat la tasca que es proposà el pare Chavalera, quan el descobrí i el transcriví, per a salvar-lo de la pèrdua total i posar-lo a l'abast de la cultura. A la gratitud envers ell, cal afegir la que devem a Cassimir Melià, que fou l'instrument providencial i conscient de la conservació de la transcripció de Chavalera.

Es així com, per l'esperit de continuïtat, transmès d'una generació a l'altra, ha estat possible el petit fet admirable de que arribés fins a nosaltres el cronicó de Benifassà.

APENDIX I

Cronicó de Benifassà

Incipit chronicon Benifaçani

- Anno Domini M.C.XL.VIII calendas januarii capta est Dertusa.
- Anno Domini M.C.[XL].VII quinto calendas novembris debella[ta] fuit Almeria et capta.
- Anno Domini M.C.LXX.VIII idus septembris sol in thenebris visus est.
- Et in eodem anno circa festum sancti Andreae ecclesia dertusensis in cathedralem dedicata fuit.
- Anno Domini M.C.LXXX.VII capta fuit civitas Ierusalem a Saladanio rege.
- Anno Domini M.CC.XXX.III calendis decembris locus de Benifaça surrexit in abbatiam in domo Populeti, ad honorem Dei ac beatae Mariae virginis matris eius.
- Anno Domini M.CC.L in die Omnium Sanctorum mutatus est conventus Benifaçani de castro ad monasterium.

- Anno Domini M.CC.LXIV in dominica post festum sancti Jacobi apostoli, quae tunc currebat litera dominicalis E apparuit mirabile signum in modum stellae, quae mittebat magnos radios, qui ascendebant sursum, et illud signum apparuit usque ad festum sancti Michaelis.
- Et in ipso anno in die Asumptionis beatae virginis Mariae fuit posita prima petra in ecclesia monasterii Benifaçani quam sanctificavit frater Andreas, episcopus valentinus, et dicta ecclesia fuit de novo fundata.
- Et in ipso anno venit maxima multitudo sarracenorum contra christianos, qui adiutorio Christi omnes pariter perierunt.
- Et in anno Domini M.CC. LXXVI in supradicta ecclesia fuit ibi prima missa celebrata, scilicet quarto calendas aprilis in die Ramis Palmarum, et celebravit dominus frater Berengarius de Belltall.
- Et in eodem anno sexto calendas augusti obiit dominus Jacobus rex Aragonum, fundator istius cenobii.
- Anno Domini M.CC.XXXVII octavo calendas julii in die sancti Joannis Baptistae visa fuit in civitate Dertusae locusta magna.
- Anno Domini M.CC.XXX capta fuit civitas Maioricarum per regem Jacobum Aragonum in die sancti Silvestri.
- Anno Domini M.CC.XC.VI in mense madii rex Jacobus ivit cum exercitu magno in regnum Murciae et ipsum regnum accepit in sua potestate.
- Et in eodem anno erat facta pax inter papam et regnum Aragoniae. Et dictus rex dedit filiam suam in uxorem regi Carolo dcs. princeps.
- Anno Domini M.CCC.XIX die jovis quae fuit intitulata XIV calendis augusti in civitate barchinonensi, in capella domini regis, frater Guillelmus de Herillo³⁴ fuit factus magister monasterii sanctae Mariae de Montesia, et ibi cum duobus sociis die et anno prefixis novitii receperunt habitum ordinis Calatravae. Et sic illo tempore monasterium factum fuit Montesia.
- Anno Domini M.C.XLVIII calendis novembris Ilerda et Fraga captae sunt.
- Anno Domini M.CC.IX in die Assumptionis beatae Mariae virginis civitas Carcasonae capta est.

34 Corregim la lliçó *Berillo* de Chavalera, evidentment errada.

- Anno Domini M.CC.XXX.VIII tertio nonis julii, epacta XXIX, feria sexta sol passus est ecclisum, ita quod videbant[ur] stellae in coelo, et fuit tanta obscuritas in aere et in terra, quod magis esse crepusculum quod videbatur. Et hoc fuit inter sextam et nonam.
- Anno Domini M.CC.XXXVIII «a nou dies del més de octubre» capta est civitas Valentiae per domnum regem Jacobum, fundatorem istius monasterii Benifaçani.
- Anno a Nativitate Domini M.CCC.XLVIII fuit universalis mortalitas in mundo, specialiter in regno regis Aragonum, ex infirmitate glandularum quae fiebant in ingium et in aliis partibus corporum, ita quod vix remansit tertia pars hominum super terram.
- Anno a Nativitate Domini M.CCC.LVIII tempore mesis fuit tanta locusta, ut cum volabant videbatur quod caderet nix quae corrodabant blada et herbas et arbores quod usque inde inveniebant.
- Anno a Nativitate Domini M.CCC.LXXIII tertia die marci quae erat dies mercuri circum post mediam noctem fuit terremotus terribilis et magnus, quod videbatur parietes et tecta³⁵ subcumbi, et homines surgebant de lectis et exhibant domos pro magno timore. Et fuit iste terremotus per minorem partem mundi, ut a pluribus dicebatur.
- Anno Domini M.CCC.LXXIV in mensibus julii et augusti incoepit esse caristia frumenti, et in tantum crevit, quod kaficium frumenti regni Valentiae ascendit ad 240 solidos, et arrova farinae Dertusae ad 28 solidos et ad 30 solidos. Et in ipso anno et in sequenti fuit tanta fames, quod multae personae perierunt fame; et quartilium vini regni Valentiae vendebatur ad quatuor et ad quinque solidos.
- Anno Domini M.CCCC.XI die jovis quinta die madii sumus pontifex P.P. Benedictus XIII cum quatuor cardinalibus, scilicet cum cardinali nominato Petro Fontseca, decretorum doctore tolosanensi, et cum cardinali Montis Aragonum, monachus Populeti vocatus Joannes Martinez Murillo,³⁶ et dominus Carolus Urries sancti Georgii, et cum duobus episcopis, scilicet cum episcopo Maioricarum, cancellario...³⁷ et cum episcopo oscensi, et cum plu-

35 Corregim la lliçó *certa* de Chavalera, clarament errada.

36 Aquesta especificació escrita al marge.

37 Amb punts suspensius indica Chavalera les parts del text que probablement no pugué llegir per l'estat defectuós del manuscrit.

rima alia comitiva monasterio ingressus ante solis occasum. Et in osculo pacis et manuum petit ad ecclesiam et religiosos recepit. Et post, facta oratione et data benedictione... in presentia domini abbatis Petri Saraxó vitula tenua... Summus pontifex cum omni comitiva sua monaster... remansit... Et dicta die Rme. audita missa matutinali in capella maiori apostolica, ad totius conventus supplicationem, omnibus religiosis... cenobii absolutionem a poena et culpa in articulo mortis concessit. Et hoc facto, cum omni comitiva recessit, et ad villam Sancti Mathei iter peregit. Et hec scripta sunt in memoria in futurum...

APENDIX II

Cronicó de Bartomeu Català

- Anno M^o.CCC^o.VIII° fuit destructus ordo templariorum.
- Anno M^o.CCC^o.XLVIII° fuerunt mortalitates in regno.
- Anno M^o.CCC^o.LXXV° fuit fames generalis in totum regnum.
- Anno M^o.CCC^o.LVII° venit locusta in Aragonum.
- Anno M^o.CCC^o.XCVI^o die dominica XVIII^a decembris fuit terremotus in regno.

